Zhytomyr Ivan Franko State University Journal.
Philological Sciences. Vol. 1 (102)

Вісник Житомирського державного
університету імені Івана Франка.
Філологічні науки. Вип. 1 (102)

ISSN (Print): 2663-7642
ISSN (Online): 2707-4463

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2-311.6:82.09
DOI 10.35433/philology.1(102).2024.62-71

"КЛАВКА", "ЮРА", "ЛАРА" МАРИНИ ГРИМИЧ: РОДИННА ТРИЛОГІЯ

О. О. Юрчук[*], О. В. Чаплінська[**], Л. А. Башманівська[***]

У статті актуалізовано специфіку художнього осмислення радянського минулого в родинній трилогії Марини Гримич. Авторка подорожує часом: від повоєнного Києва до кінця 80-х років XX століття. Письменниця створює своєрідне тривимірне відображення (історія трьох поколінь), а за життями її героїв проглядається й її власний досвід, особисті порахунки з минулим. Марина Гримич уважна до деталей на рівні топосу (Київ, тайга, Крим, Чорнобиль) та побуту. Акцентуючи увагу на історіях конкретної пересічної (або ні) особистості, письменниця позбавляє минуле монументальності, надає йому своєрідної інтимності й в такий спосіб зміщує фокус від загального до індивідуального. Її герої намагаються пристосуватися до життя тоталітарної держави (Клавка та Юра) або повернути собі втрачену національну ідентичність (Лара). У "Клавці" авторка занурюється у літературне життя 1940-х років у повоєнному Києві. У центрі уваги образ секретарки Спілки письменників України Клавки, яка опиняється в епіцентрі подій 1947 року, – Пленум, на якому було спаплюжено імена українських письменників Максима Рильського та Юрія Яновського. Авторка переплітає історії митців (Спілка, будинок РОЛІТ, ірпінські дачі) та історію молодої жінки, котра прагне знайти своє місце в оточуючому світі. З героєм наступного роману "Юра" втрапляємо в 1968 рік, своєрідний та переломний для радянської тоталітарної держави ("хрущовська відлига" закінчується, попереду репресії 70-х років). Клавка та наступне покоління молодих – це адепти радянського світу, люди-конформісти, котрі прилаштовуються до реальності й почувають себе в ній забезпеченими й

[*] *доктор філологічних наук, доцент,*
завідувач кафедри української та зарубіжної літератур
і методик їх навчання
(Житомирський державний університет імені Івана Франка),
yurchuk1980@ukr.net
ORCID: 0000-0003-2028-9211
[**] *кандидат філософських наук, доцент*
кафедри української та зарубіжної літератур
і методик їх навчання
(Житомирський державний університет імені Івана Франка),
chaplinskay@ukr.net
ORCID: 0000-0002-9702-6906
[***] *кандидат педагогічних наук, доцент*
кафедри української та зарубіжної літератур
і методик їх навчання
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)
lyubov_andreevna11@ukr.net
ORCID: 0000-0003-3528-2864

убезпеченими. Завершує трилогію роман "Лара". Дія в романі відбувається у чотирьох локаціях: тайга на півночі Томської області (1986 рік), Київ та Крим (1987 рік), Чорнобиль (1988 рік). Марина Гримич переплітає історії двох народів: українців та кримських татар, яким випало ділити не тільки одну територію, а й одну долю в тоталітарному російському світі. Якщо для старшого покоління (Клавка та її син Юра) досить побутового примирення (узбецький плов та чебуреки), воно схильне до стратегії замовчування задля збереження спокою, то для третього покоління (Лара) конформізм у рішеннях, підміна понять вже неприпустимі. Головна героїня не тільки осмислює історію (загальну чи індивідуальну), а потребує самовизначення ("Не Лара – Діляра").

Ключові слова: *родинна трилогія, радянське минуле, індивідуальна історія, конформізм, ідентичність.*

"KLAVKA", "YURA", "LARA" BY MARYNA HRYMYCH: FAMILY TRILOGY

Yurchuk O. O., Chaplinska O. V. , Bashmanivska L. A.

The article explores the peculiarity of literary interpretation of the Soviet past in the family trilogy by Maryna Hrymych. The author navigates through time, from post-war Kyiv to the late 1980s. Hrymych creates a unique three-dimensional reflection (the story of three generations) intertwining it with her own experiences and personal reckonings with the past. Attentive to details at the level of toponims (Kyiv, taiga, Crimea, Chernobyl) and everyday life, the author shifts the focus from the collective to the individual stuff stripping the past of monumentality and infusing it with intimacy. Her protagonists attempt to adapt to life in a totalitarian state (Klavka and Yura) or reclaim lost national identity (Lara). In the novel "Klavka," the author delves into the literary scene of 1940s post-war Kyiv focusing on the character of Klavka, the secretary of the Writers' Union of Ukraine. Klavka finds herself at the center of the events of 1947 including the Plenum where the names of Ukrainian writers Maxim Rylskyi and Yurii Yanovskyi were denounced. Hrymych intertwines the stories of artists (the Writers' Union, the ROLIT house, Irpin dachas) with the story of a young woman seeking her place in the world. The next novel, "Yura," is set in 1968, a pivotal time for the Soviet totalitarian state (Khrushchev Thaw gives way to the repressions of the 1970s). Klavka and the following generation of the youth are depicted as adherents of the Soviet world, conformists who adapt to and feel secure as well as fully-fledged in the reality around them.

The trilogy concludes with the novel "Lara," unfolding in four locations: the taiga in the northern Tomsk region (1986), Kyiv and Crimea (1987) and Chernobyl (1988). Hrymych intertwines the stories of two nations – Ukrainians and Crimean Tatars – forced to share not only one territory but also a fate in the totalitarian Russian world. While the older generation (Klavka and her son Yura) may settle for culinary reconciliation (Uzbek plov and chebureks), the third generation (Lara) finds conformity in decisions and the substitution of concepts unacceptable. The main heroine not only reflects on history (both general and individual one) but also demands self-definition ("Not Lara – Diliara").

Keywords: *family trilogy, Soviet past, individual story, conformism, identity***.**

Постановка проблеми. Сучасна українська література демонструє інтерес до переосмислення історичного минулого. Особливе місце в цьому рефреймінгу належить далекому / чи не дуже далекому радянському часу. Темпоральна віддаль чи близькість, власний травматичний досвід впливають на авторську рефлексію історії, яка зчитується або як суцільна травма ("роман травми"), або як спогад, що сповнений різним емоційним спектром: від ностальгії до пригадування (фіксування досвіду, потреба його о-мовлення). У цьому контексті варто згадати твори Володимира Даниленка, Оксани Забужко, Євгенії Кононенко, Оксани Луцишиної, Степана Процюка, Наталки Сняданко, Артема Чеха та ін. Поза різницею авторських наративних стратегій ці тексти об'єднує спроба поставити в центр історії саму людину, її "маленьке" життя.

Дослідження художньої ревізії історичної пам'яті радянського часу

видається не менш актуальним. Поява текстів, що пропонують нову опцію розуміння радянської спадщини, потребують і цілком нової літературознавчої оптики. Маємо низку наукових студій Людмили Даниленко [6], Ярослава Поліщука [9, 10], Оксани Пухонської [11]. До прикладу, Ярослав Поліщук говорить про нові методологічні та інтерпретаційні підходи, надаючи перевагу літературній антропології, "…коли за основу беруться не маркери ідеології, політики, суспільного розвитку, а становище звичайної людини, її спосіб рефлексії навколишньої дійсності" [10: 201]. Тож художня чи літературознавча ревізія радянського минулого видається однією з базових інтенцій сучасного українського інтелектуального простору. Приходить час проговорити, осмислити й відпустити. Саме так позбуваються колоніальної залежності й постколоніального синдрому (поняття за Миколою Рябчуком [12]).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість Марини Гримич неодноразово втрапляла в коло наукових зацікавлень українських літературознавців та критиків. Це публікації Аліни Акуленко, Олександра Ірванця, Світлани Ковпік, Наталії Криницької, Євгена Лакінського, Андрія Любки, Ярослава Поліщука, Тетяни Трофименко, Ганни Улюри. Більшість досліджень присвячені романам "Клавка", "Юра", "Лара", що формують своєрідну історичну трилогію або й родинну сагу. Марина Гримич мандрує часом: від повоєнного радянського Києва до кінця 80-х років ХХ століття. Її романам характерна увага до "деталей і нюансів" радянської доби: "…архітектура центру Києва, зокрема знаменитий РОЛІТ, будинок на розі теперішніх вулиць Хмельницького і Коцюбинського, заселений літераторами різного калібру, від першорядних до поденників, кулуарні інтриги у Спілці письменників і в кабінетах ЦК КПУ – усе це виписано переконливо, аж кінематографічно, і це робить текст цінним іще й у пізнавальному плані" [7].

Мета статті – прочитання романів Марини Гримич "Клавка", "Юра", "Лара" як таких, у яких історія втрачає свою монументальність і перетворюється з історії епохи на історію однієї конкретної людини, котра її "проживає".

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У романах "Клавка", "Юра", "Лара" Марина Гримич формує своєрідне багатовимірне відображення, адже за життями героїв проглядається і її власний досвід, її особисті порахунки з минулим. Зупинимося на кожному з них.

"Вона глибоко вдихнула і, безжально зриваючи голосові зв'язки, закричала...".

Говорити про роман "Клавка" варто, концентруючи увагу на двох історіях, які повсякчас перетинаються. Насамперед це реальні події повоєнного Києва. Авторка "звертається до непростого періоду, а саме повоєнних років, коли Київ, як і вся радянська Україна, лише приходять до тями, перетравлюючи наслідки війни, коли однією з найважливіших проблем залишається проблема хліба, налагодження мінімального побуту. Здавалося б, усі сили за таких обставин мають бути спрямовані на створення адекватних умов життя, на відбудову зруйнованих міст, та в тоталітарної системи інша стратегія. Для влади пріоритетним стає питання приборкання українських письменників, які після війни повертаються в літературу" [14: 49]. Наголосимо, що письменниця акцентує саме на цьому періоді не випадково ("Я не збиралася писати про 40-ві. Вони мене не цікавили, викликали нудьгу. Але якось мені під руку потрапили архівні матеріали пленуму Спілки письменників 1947-го. Вони мене заворожили. Перевернули догори дригом усі мої пріоритети. Я відклала заплановані 60-ті й узялася за 40-ві" [4]).

Отже, читач утрапляє у вир подій сумнозвісного 1947 року. Відбувається Пленум Спілки радянських письменників України, під час якого радянські письменники намагаються виправити "помилки" серпневих зборів 1946 року. Нищівної критики зазнають два українських письменники – Максим Рильський та Юрій Яновський. Абсурдність тоталітарного світу з його ідеологією, побутом межує зі світом творчості, у якому, здавалося, нема місця ницості. Але історія будинку РОЛІТ та його мешканців доводять супротивне. Слушно зауважує Світлана Ковпік, що "художньо досконало передаючи загальну атмосферу подій 1947 року, М. Гримич налаштовує читача на досить складний процес осмислення історичних подій, які були вирішальними в долі тодішньої письменницької спільноти" [8: 18].

Марина Гримич фактажно занурює читача у "вінтажний" простір будинку письменників у місті Києві (абревіатура, утворена від назви письменницького житлового кооперативу "Робітник літератури"). Там панує особлива атмосфера мистецького побуту, коли під нехитру їжу (картопля, сало, чарка горілки) письменники дискутують один з одним і про один одного (про "великого експериментатора" Малишка, для якого мова – жива матерія, геніального Рильського, у якого кожна поезія – "кришталевий келих").

Знаковим місцем у романі стає й дачний комплекс в Ірпіні. Туди приїздять українські митці, щоб посидіти біля багаття, посмакувати рибною юшкою, наговоритися й наспіватися народних пісень. Читач "чутиме" гру Максима Рильського на роялі (Шопена чи Лисенка), історії Олександра Довженка про його мандри. Ірпінь – місце сили, рівне Хортиці: "– Все-таки Ірпінь – це благодатне місце, – розмірковував розімлілий після вечері Павло Минович, розвалившись у кріслі. – От здавалося би: ну що тут такого? Болото болотом! Після наших вінницьких фруктових садків з пасіками – це просто пристановище Баскервілів. Але цей ліс, що за мостом, ця річка Ірпінь, ця ірпінська заплава, що нагадує мені Хортицю...." [2: 178].

Та вся ця ідилія порушена тлом іншого, радянського світу, де панує страх, зрада й самозрада. Найприкріше, що в цьому ницому світі живуть ці самі творчі люди, але вже без особливої аури, а лише з тваринним інстинктом вижити будь-якою ціною: "Хтось безапеляційно з трибуни говоритиме, що роман “Жива вода” Яновського – це цистерна націоналістичної отрути, про хвости минулого Рильського й не відчуватиме докорів сумління… <…> А хтось, “покритикувавши”, не витримає й ввечері спочатку перекладе провину на дружину й дитину – “я це зробив заради вас”, а потім тихо помре на табуретці (письменник Іван Глухенький)" [14: 50]. Ганна Улюра цілком доречно стверджує: "…Клавка фіксує своїм ритуальним статусом смерть чогось безкінечно важливого – і то не тільки української літератури, яка на двадцять (не)добрих років прикинеться мертвою. Гине щось важливіше за літературу" [13].

Поза цікавим історичним контекстом сама історія видається в романі лише тлом, адже Марина Гримич розповідає не стільки про повоєнний Київ, письменницькі долі, скільки про "стару дівку" Клавку, яка опиняється в епіцентрі всіх подій. Перед нами двадцятишестирічна жінка зі складним минулим (статус дочки ворога народу), котра живе в напівпідвальній кімнаті будику (колись у ньому її родина мала панські апартаменти), і зовсім непевним майбутнім. Саме на її очах руйнується філігранний світ мистецтва: "Вона сиділа і дивилася на цей зал, на цю сцену, і та ідилія, та картина української радянської літератури, тієї обожнюваної нею благородної інтелігентної спільноти – письменницької, ролітівської, ірпінської – розсипалася, як картковий будиночок. Її немов облили відром

крижаної води. Їй хотілось провалитися крізь землю" [2: 257].

Драми таких близьких Клавці людей переплітаються з її власною. Вона прагне змінити статус "старої дівки" й постає перед непростим вибором між любов'ю (якщо це й справді любов) та забезпеченим життям: ""Мамочко рідна! – схопилася вона за голову. – Ну, чому це сталося саме зараз? Тоді, коли в мене на горизонті вимальовався старший лейтенант Баратинський! От що мені тепер робити з ними обома?". Клавка, недосвідчена в амурних справах, відчула, неначе прірва розверзається перед її ногами. І вона просто зависає над цією прірвою" [2: 113].

Роман "Клавка" закінчується або радше не закінчується, адже фінальна сцена – це сцена невизначеності: не відомо, що буде з українськими письменниками, кого обере головна героїня поміж двох чоловіків. Натомість авторка прагне загострити історію, оголити нерви, наче натякнути, що в цьому радянському світі ніколи не буде переможців, а лише "товарні вагони" з більшим або меншим комфортом. Споглядаючи, як пакують у вагони колишніх військових, інвалідів війни, а тепер калік, як дядь-Гаврило кидається до вагонів із криком: "Не трож героїв!", Клавка відчує "повну приреченість": "Вона глибоко вдихнула і, безжально зриваючи голосові зв'язки, закричала, вирвавши з м'ясом, з кров'ю, зі слиною, з жовчю, зі сльозами, з любов'ю, з болем, з жалем, з образами, зі страхом, з приниженням – той ковтун, який сидів у її грудях..." [2: 334].

"**Клавка стояла біля під'їзду і, кутаючись у легку вовняну шаль та підставляючи виснажене від зими обличчя квітневим променям сонця, спостерігала, як ці дев'ятнадцятилітні "цуценята" борсаються...".**

З героями наступного роману "Юра" читач утрапляє в 1968 рік, що є також своєрідним і переломним для радянської тоталітарної держави: "хрущовська відлига" закінчується, і попереду репресії 70-х років. Але для Клавки змінюються тільки декорації – тепер Київ чи Ірпінь 60-х та статус – вона завідувачка редакції видавництва "Молодь", заміжня жінка й мати сина Юри.

Назва роману спонукає думати, що мова буде йти про наступне радянське покоління: "...персонажами цього твору виступають представники чергового радянського покоління, себто діти 1960-х, а серед них син Клавки, студент Юра" [9]. З одного боку, це так, адже Марина Гримич зосереджує увагу на дітях героїв попереднього роману та їхніх друзях: "серця чотирьох" (Зоя Борова, Юра Бакланов, Ігор Мороз, Андрій Федченко), Рита Баратинська, з іншого – їхні історії повсякчас обрамлюються Клавчиним минулим або сучасним. Навіть любовні пригоди повторюються, адже Юра Бакланов закохується саме в Риту Баратинську.

Цього разу історія Клавки отримує ширший соціальний та культурний контекст. Марина Гримич якщо й зосереджується на мистецькій складовій життя героїні чи Києва, то лише спорадично. Але у всіх епізодах незмінно згадується чи присутній батько авторки – "молодий ліберал" Віль Гримич. Так письменниця віддає данину власному дитинству (не даремно роман присвячений її матері Галині Гримич).

Ірпінь усе так само привітний, але це вже не письменницькі дачі, а добре облаштоване за картинками модних журналів житло, де комфортно святкувати дні народження, а не під рибну юшку слухати історії письменників. РОЛІТ також уже не сприймається з пієтетом, перетворившись на комунальний мурашник письменників-пенсіонерів.

Нове покоління митців у романі згадане винятково контекстуально, оскільки воно частина побуту (роботи) Клавки: перелік прізвищ як противага графоману Баратинському (Гуцало, Вінграновський, Драч, Костенко, Тютюнник, Чендей), коротка історія

про засідання редакційної ради, дискусії із захмелілою Прохоровою, іронічний пас: "Ні, літературні небожителі в українській літературі не зникли, але їм на зміну прийшли тридцятирічні, що тіснилися в найманих кутках, кімнатках, квартирах. Якщо пенсіонерів РОЛІТу друкували за їх колишні заслуги перед Батьківщиною, то цю молоду "шушваль" Клавці доводилося "витягувати за вуха"" [5: 27–28]. У романі відсутня героїзація покоління шістдесятників, на яку, певно, можна було сподіватися, ураховуючи попередню традицію. Марина Гримич майже уникає говорити про них, а в дискусії про дисидентів останнє слово залишається за генералом Боровим: "Я презираю ваших шестидесятников – за то, что они не настоящие. За то, что они играют. Потому что, Клавдия, они все члены КПСС и ленинцы: просто хотят сидеть на двух стульях одной жопой" [5: 323].

Авторка розповідає про новий побут Клавки та її оточення, побут "інтелігентного" Києва, у якому є місце новим будівлям із великими й просторими квартирами, польським журналам, відрізам гарної тканини із-за кордону, відпочинку на Ризькому узбережжі й консервним банкам із ікрою та крабами, а пиво з горла, скручування язика в трубочку й гра в "дурня" сприймається як не відома, але бажана екзотика (світ Андрійових "Інг").

У цьому новому світі немає місця спазмам і болю, вірі в правду й розчарування, що зчитувалися в попередньому романі "Клавка". Клавка та її оточення, Клавка та наступне покоління молодих – це адепти радянського світу, люди-конформісти, які прилаштовуються до реальності й почувають себе в ній якщо не щасливими, то принаймні забезпеченими й убезпеченими. На зміну еротичним пригодам із Баратинським приходить розмірене життя з Баклановим (прохолодна ввічливість, холодна делікатність), коли сам секс дивує й розуміється лише як "подружній обов'язок" ("–Боже, я вже й забула, як *це* робиться!"), спазматичному крикові ("НИКАКОГО ТЕБЕ НЕТ ПРОЩЕНЬЯ!") беззвучна мова.

Діти покоління Клавки, яке не знає іншого світу поза червоними доріжками, кришталевими люстрами й паркетами "кубиками", "маленькі радянські принци і принцеси", також не здатні (sic! тай не бажають) подивитися на радянську дійсність крізь призму іншої оптики, відчути її несвободу чи свою нею узалежненість. Особливої уваги в цьому контексті потребують дві постаті роману: Юри та Рити.

Юра Бакланов, "взірцевий студент, перспективний молодий науковець", комсорг факультету, за порадою батька має вивчити "назубок" мову та ритуали комсомолу й партії. Він спроможний лише на уникнення конфлікту: таємні зустрічі з науковим керівником Сергієм Майстренком, що сповнені страху ("Юра трохи переживає, що їм не вдасться знайти місця, де вони могли б безпечно і без зайвих очей поговорити…" [5: 240]), незібраний кворум і переховування від Івана Рафаїловича, коли потрібно відрахувати з комсомолу Михайла Неїжмака. Тому згадка "опальних" наукового керівника й співкурсника під час захисту курсової роботи видається неабияким подвигом, а тексти про порушення права людини в СССР чи репресії в Україні все так само видаються "націоналістичною" ворожою вигадкою ("Юра кинув на стіл машинопис, неначе той був заражений" [5: 263]).

Рита Баратинська носить у середині себе стихію свого батька, пияка й графомана. Саме вона відкриває Юрі таємний світ іншого життя, не розміреного, як у його батьків, а сповненого діонісійського духу (щоправда, це не має стосунку до "народження трагедії", тобто творчості, а лише до "водіння кози" й поклоніння Бахусу представниками радянського мистецького істеблішменту): "Київські ресторани і кафе запам'ятовувалися їй

тим, хто який вірш з батькових друзів там читав, стоячи на стільці, хто з ким побився, хто кому публічно зізнався в коханні, хто розлив на білу накрохмалену скатертину пляшку дорогезного вина" [5: 46]. Видається, що саме ця стихія, а не осмислена позиція штовхає Риту Баратинську взяти участь в подіях, що розгортаються в 1968 році в Чехословаччині.

"**Не канал – арик. / Не курага – урюк. / Не ізюм – кишмиш. / Не халат – чапан. / Не узбецька шапочка – тюбетейка. / Не віслюк – ішак. / Не село – кишлак. / Не суддя – кадій. / Не шовковиця – тутове дерево. / Не платан – чинара. / Не Лара – Діляра**".

Родинну трилогію Марина Гримич завершує романом "Лара" – це історія про третє покоління, онуку Клавки, "…не дуже просту, або, як її Клавка делікатно називала, самобутню дівчинку…" [3: 8]. Ларина незвичність, імовірно, є одним із різновидів аутизму: вона вибудовує світ зі своїми специфічними "ритуалами", не любить зайвих доторків, навіть рідних людей, мовчазна, але відверта, і тому не завжди зручна для оточення (звідси неприйняття однолітками в школі), осмислює навколишню дійсність у специфічній формі – ритмізований (заледве не поетичний) щоденник. Але саме ця дитина-підліток має позбутися закладених у "Клавчин рід" конформізму та маргінальної позиції щодо важливих питань національної ідентичності, пам'яті роду та етносу, до якого ти належиш, травми, гріха й спокути. І ось тут авторка досить цікаво переплітає історії двох народів – українців та кримських татар, яким випало ділити не тільки одну територію, а й одну долю в тоталітарному російському світі.

Дія в романі розгортається в чотирьох локаціях: тайга на півночі Томської області (1986 рік), Київ та Крим (1987 рік), Чорнобиль (1988 рік). Однак поза локаціями, де відбуваються ті чи ті події, базовим видається сприйняття їх дівчинкою Ларою, якій потрібно буде зробити важливий вибір. Кожна частина роману – це, на перший погляд, епізод із життя вже немолодої Клавки, яка в статусі бабусі самотужки виховує онучку. Навколо цих епізодів авторка активізує й фрагменти з життя героя попереднього роману Юри, батька Лари, який, як і очікувалося, добре пристосувався до радянської дійсності, став співробітником Інституту Курчатова, тому змушений жити на два міста (Київ – Москва). Проте фрагменти життя Клавки та Юри цього разу видаються лише декораціями, тлом для Лари, котра пізнає світ, у якому живе, а також ті сліди історії, почасти страшної, що були дійсністю попередніх поколінь її роду.

У першій та другій частинах роману Клавка, за дорученням своєї давньої подруги Єлизавети Прохорової, намагається з'ясувати інформацію про молодість генерала Борового, який перед смертю не міг пробачити собі своїх вчинків. Наприклад, Лара, яка завжди поруч бабусі, дізнається про трагедію острова Назіно, де в 1933 році загинуло від голоду та хвороб багато людей: "…приїжджають вони на острів, а там сидить під деревцем зек із закривавленими руками і з людською печінкою в руках…" [3: 101], про СибЛаг, до якого в різні роки потрапляли не тільки зеки, а й розкуркулені селяни, поволзькі німці (1941 рік), депортовані естонці, литовці, латиші (1949 рік, операція "Прибій"): "Кажу тобі: тут немає тих, хто не настраждався" [3: 81], про тисячі закатованих в'язнів: "Наближаємося, зависаємо над рікою, аж глядь: на катерах повно міліції і кадебешників, і вони вилювлюють прямісінько з води трупи людські, тільки ті трупи деформовані, сплющені – такі пласкі, неначе по них пройшовся танк, і муміфіковані. Що воно таке? Дивлюся на косогір, а там – прямо всередині – захоронення: згори метр землі, під ним як прямокутник вирізаний, – а там трупи, складені штабелями" [3: 44–45]. І, на відміну від

дорослих, Лара не ховається від правди, тому не тільки слухає спогади, а й осмислює їх.

Третю й четверту частини роману об'єднує дві історії, що переплітаються: трагедія Аніфе, мами Лари, та кримських татар, депортованих із Криму в 1944 році. Марина Гримич міксує епізоди життя одночасно трьох поколінь: Клавки, яка не знає або не хоче знати про минуле свого чоловіка, котрий причетний до депортації кримських татар; Юри, який після смерті батька втрачає дружину Аніфе (жінка не може прийняти той факт, що носить дитину сина кривдника її народу, їде з дому й помирає, народжуючи Лару), Федора, син Аніфе, який опосередковано спричиняє смерть Бакланова-старшого. У кожному разі мова йде про вчинений гріх та відплату за нього: "Аніфе і Бакланов дивилися в різні боки.

Прохорова зітхнула, запалила цигарку, вдихнула дим, а тоді звернулася до них, немов до живих, випускаючи дві цівки з носа:

– Ну що, дорогенькі? Поквиталися? " [3: 182].

Четверта частина про відпочинок у Криму та п'ята про поїздку до Чорнобиля в поминальні дні ще більше увиразнюють трагедію кримських татар та українців, розірваність між двома поколіннями: Юриним й Лариним, адже останнє сміливіше, іронічніше й не схильне до компромісів. Однак найважливішим видається рішення, яке на фоні всіх подій має прийняти дівчинка-підліток Лара – обрати собі ім'я та національність, а отже, визначитися з власною ідентичністю. І якщо для старшого покоління символами примирення стає узбецький плов і кримськотатарські чебуреки ("…Узбецький плов і кримськотатарські чебуреки… Це все, що навчився робити в пам'ять про Аніфе Юра…" [3: 159]), а спокій забезпечується стратегією замовчування ("… її справжнє ім'я – Діляра. Так назвала її Аніфе. Їм треба підготуватися до серйозних пояснень і вибачень з приводу того, що вони так довго приховували від дівчинки таємницю" [3: 160]), то щоденниковий запис дівчинки – це вже не конформізм у рішеннях і спроба підміни понять, а чітке бажання самовизначення: "Не Лара – Діляра".

Висновки та перспективи для подальших досліджень. Отже, Марина Гримич у родинній трилогії (імовірно, можна користатися й поняттям "сага") розгортає історію трьох поколінь на тлі трагічного для українців XX століття. Її герої намагаються пристосуватися до життя тоталітарної держави (Клавка та Юра) або повернути собі втрачену національну ідентичність (Лара). Письменниця уважна до деталей (топос, побут, зафіксований у фактажі), вона демонструє не тільки свою обізнаність історичної епохи, а й намагається архівувати в художній формі все те, що важливе для неї (безперечно, мова йде про внутрішню потребу й самої авторки). Романи Марини Гримич позбувають історію її монументальності, перетворюючи на оповіді-свідчення конкретної, почасти непомітної, людини. Така "інтимність" однак не шкодить, а, навпаки, увиразнює події радянського минулого, дає змогу змістити фокус від загального до індивідуального. З огляду на це пропонована студія не вичерпує питання інтерпретації переоцінки тоталітарного минулого в трилогії Марини Гримич і потребує надалі пильної уваги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Белімова Т. В. "Клавка" – роман про літературу, кохання і Київ (Гримич М. Клавка). *Слово і Час*. № 10. 2019. С. 116–122.
2. Гримич Марина. Клавка. Роман. Київ: Нора-Друк, 2019. 336 с.
3. Гримич Марина. Лара. Роман. Київ: Нора-Друк, 2022. 304 с.

4. Гримич Марина. "Мені цікаво писати в різних жанрах, тому я неодноразово змінювала свій стиль". URL: http://surl.li/mwcsg (дата звернення: 05.10.2023).
5. Гримич Марина. Юра. Роман. Київ: Нора-Друк, 2020. 352 с.
6. Даниленко Людмила. "Продовольчі експедиції" та "авоська": споживчі пристрасті "homo sovieticus" у сучасній прозі. *Слово і Час*. 2021. № 3 (7171). С. 48–59.
7. Ірванець Олександр. "Юра" і "Клавка": Історична дилогія, гендерно врівноважена назвами. URL: http://surl.li/mwbrd (дата звернення: 05.10.2023).
8. Ковпік С. Специфіка художньої інтерпретації кришталевої порядності М. Рильського в романі М. Гримич "Клавка". Вісник *Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки.* 2020. Випуск 1 (92). С. 16–23.
9. Поліщук Ярослав. Віднайдення радянського часу. URL: http://surl.li/plskv (дата звернення: 18.01.2024).
10. Поліщук Ярослав. У пошуках минулого: авторський досвід Марини Гримич. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Том 32 (71). № 6. Ч. 2. С. 200–206.
11. Пухонська Оксана. Літературний вимір пам'яті. Київ: Академвидав, 2018. 304 с.
12. Рябчук Микола. Постколоніальний синдром. Спостереження. Київ: К.І.С., 2011. 240 с.
13. Улюра Ганна. "Клавка": Письменників мало люблять як людей. URL: http://surl.li/mwcsz (дата звернення: 05.10.2023).
14. Юрчук О., Чаплінська О. "Вона глибоко вдихнула і, безжально зриваючи голосові зв'язки, закричала...". Літературне життя повоєнного життя Києва в романі "Клавка" Марини Гримич. *Полілог: наук.-публіцист. зб.* Житомир: Полісся, 2023. Вип. 11. С. 48–51.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1) Belimova, T. V. (2019). "Klavka" – roman pro literaturu, kokhannia i Kyiv (Hrymych M. Klavka). ["Klavka" – a novel about literature, love and Kyiv (Hrymych M. Klavka)]. *Slovo i Chas*. № 10. Pp. 116–122. [in Ukrainian].
2) Hrymych, Maryna. (2019). Klavka. Roman [Klavka. Novel]. Kyiv: Nora-Druk. 336 p. [in Ukrainian].
3) Hrymych, Maryna. (2022). Lara. Roman [Lara. Novel]. Kyiv: Nora-Druk. 304 p. [in Ukrainian].
4) Hrymych, Maryna. "Meni tsikavo pysaty v riznykh zhanrakh, tomu ya neodnorazovo zminiuvala svii styl" ["I am interested in writing in different genres, so I have repeatedly changed my style"]. URL: http://surl.li/mwcsg (reference date: 05.10.2023). [in Ukrainian].
5) Hrymych, Maryna. (2020). Yura. Roman [Yura. Novel]. Kyiv: Nora-Druk. 352 p. [in Ukrainian].
6) Danylenko, Liudmyla. (2021). "Prodovolchi ekspedytsii" ta "avoska": spozhyvchi prystrasti "homo sovieticus" u suchasnii prozi. ["Food expeditions" and "avoska": consumer passions of "homo sovieticus" in modern prose]. *Slovo i Chas*. № 3 (7171). Pp. 48–59. [in Ukrainian].
7) Irvanets, Oleksandr. "Iura" i "Klavka": Istorychna dylohiia, henderno vrivnovazhena nazvamy. ["Yura" and "Klavka": A historical dilogy with gender-balanced titles]. URL: http://surl.li/mwbrd (reference date: 05.10.2023). [in Ukrainian].
8) Kovpik S. Spetsyfika khudozhnoi interpretatsii kryshtalevoi poriadnosti M. Rylskoho v romani M. Hrymych "Klavka". [Peculiarities of Literary Interpretation of Scrupulous Integrity of M. Rylskyi in the Novel "Klavka" by M. Hrymych]. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filolohichni nauky. 2020. Iss. 1 (92). Pp.16–23.

9) Polishchuk, Yaroslav. Vidnaidennia radianskoho chasu. [Rediscovering the Soviet era]. URL: http://surl.li/plskv (reference date: 18.01.2024). [in Ukrainian].
10) Polishchuk, Yaroslav. (2021). U poshukakh mynuloho: avtorskyi dosvid Maryny Hrymych. [In search of the past: the author's experience of Maryna Hrymych]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Filolohiia. Zhurnalistyka*. Vol.32 (71). № 6. Part 2. Pp. 200–206. [in Ukrainian].
11) Pukhonska, Oksana. (2018). Literaturnyi vymir pam'iati. [Literary dimension of memory]. Kyiv: Akademvydav. 304 p. [in Ukrainian].
12) Riabchuk, Mykola. (2011). Postkolonialnyi syndrom. Sposterezhennia. [Postcolonial syndrome. Observation]. Kyiv: K.I.S. 240 p. [in Ukrainian].
13) Uliura, Hanna. "Klavka": Pysmennykiv malo liubliat yak liudei. ["Klavka": Writers are not loved as people]. URL: http://surl.li/mwcsz (reference date: 05.10.2023).
14) Yurchuk, O., Chaplinska, O. (2023). "Vona hlyboko vdykhnula i, bezzhalno zryvaiuchy holosovi zviazky, zakrychala...". Literaturne zhyttia povoiennoho zhyttia Kyieva v romani "Klavka" Maryny Hrymych. ["She took a deep breath and, mercilessly straining her vocal cords, screamed... ". A literary life of post-war Kyiv in the novel "Klavka" by Maryna Hrymych]. Poliloh: nauk.-publitsyst. zb. Zhytomyr: Polissia. Iss. 11. Pp. 48–51. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії: 22.02.2024
Схвалено до друку: 26.04.2024